

megjelenik, mely a modern román civilizáció történetéről szól.

A néprajzi, történelmi, nyelvészeti, lexicográfiai alapl művekre támaszkodó első román–magyar kulturális szótár által valóban olyan hiánypótló kiadvány kerül az olvasó kezébe, melyből kortól és fog-

lalkozástól függetlenül bármely erdélyi magyar hasznos ismereteket meríthet a legtágabban értelmezett román kultúráról és mentalitásról, azonban különösen nagy segítséget nyújt a pedagógusoknak és diákoknak.

Katona Hajnal

SORSOK – KÉPEK – SORSKÉPEK

Kántor László: *Túlélő képek*

■ Harmincnégy erdélyi magyar író. Képpen és a hozzá kapcsolódó, a képhez szorosabban vagy lazábban kötődő, többnyire vallomásos szövegben. Az évszámok majdnem az elmúlt századfordulóiig mennek vissza. A legidősebb a '906-ban született Balogh Edgár és Horváth Imre. Ők nyolcvanhárom évesek a sorsfordító, a túlélést jelentő '89-ben. A legfiatalabb az '57-ben született Visky András és Tompa Gábor, az '59-ben született Kovács András Ferenc. Ők harminckét és harmincévesek a sorsfordító, a túlélést jelentő '89-ben. Öregkorban vagy alig-férfikorban csinálják végig a legkeményebb, leggerincropogtatóbb diktatúrát. A kötet azt közelíti meg, hogy miként is csinálják végig. Mennyire is érzik a keménységet, a gerincropogást.

A kötet a képre épül. Persze irodalom is, azaz költészet. De főképpen látvány, azaz fotóművészet. Az író a szövegben is megnyilatkozik, de inkább a képben is megjelenik. Meg is fogalmazza Kántor László. Kamerával a kézben a pillanatot várja, amikor az arcon a lélek megjelenik. Vagy a tárgyakon jelenik meg. A lelket hordozó arc tárgyi környezetén. Ami felveszi, kifejezi vagy megjelenni is segíti a lelket hordozó arc fiziognómiáját. Erről beszél Horváth Imre is. Füst Milánt idézi, a nagy látnokot. Hogy a látomás, a látvány a legfőbb jelentést hordozó érzéki közeg. A hallás és a többi érzéki közeg hozzá igazodik. Ez a kettősség, kép és szöveg ket-

tőssége adja meg a kötet érzéki-művészi szerkezetét. Amiben a túlélők sorsa a kép vizuális konkrétságában és a szöveg képzetelbeli absztraktságában nagy hatóerővel megjelenik.

De mi adja meg a túlélősors közös nevezőjét? Amit a kép láthatóan és elképzelhetően sugall, a szöveg érthetően és magyarázhatóan megfogalmaz. Az, hogy minden képen és szövegen rajta a kor fájdalmasan letörölhetetlen bélyege, Gálfalvi György és Kovács András Ferenc – mindkettőn a fiatalabbak közül – körül is írják e közös nevezőt. Hogy a legkeményebb és leggerincropogtatóbb időben átélni helyett túlélni kellett; megélni helyett megúszni lehetett. Ez a kettősség, átélés és túlélés, megélés és megúszás kettőssége adja meg a kötet értelmi-érzelmi szerkezetét. Amiben a túlélők sorsa a meditáció melankóliájában és az irónia-önirónia keverésében válik igazán érezhetővé.

Keresem a harmincnégy közül a nekem most, szubjektívan a legizgalmasabbakat. Ahol a lélek megszólal az arcokon. A tárgyakon. A tárgyi környezetben. Kép és szöveg egységében. Egymást megerősítő-támogató szimbiózisában. Találok is tizenötöt. Csak felsorolom őket. Ahol a leszegett áll belső vitát hordoz. Ahol a kemény bot repedések fölött átvezet. Ahol a pipaszár megfeszül az ajkak sarkában. Ahol a poros keménykalap végletek között közvetít. Ahol a hófehér ing bevilágít a sötétbe. Ahol a súlyosan lassú léptek

messzire vezetnek. Ahol a lemeztelenedett fákat gondolat lengi körül. Ahol a mély ráncok az életutat jelentik. Ahol a magas homlok súlyos ellentmondásokba ütközik. Ahol az örökölt lámpafény megfürdeti az arcot. Ahol az óratoronyból mélyen belülről nyílik kilátás. Ahol az eltört gesztenyeág baljós jelentést hordoz. Ahol eleven támaszokat kínál a változó világ. Ahol fénylő homlokra sötét rácsok árnyéka hull. Ahol sok alakot öltenek a kaján álarcok.

Lenne még több is. De ennyivel is elég szembenézni.

Balogh Edgár leszeggett állal elmélkedik, és felemelt mutatóujjal magyaráz. Leszeggett elmélkedő állat nagyon szerettem. Felemelt magyarázó mutatóujját nem nagyon. Nem nagyon nem, hanem nem nagyon. Olyasmire gondolkodok: korábban magyarázott; később elmélkedett rajta. Mert a hitekből tévhitek lehettek. A tanokból áltanok, az érvekből dogmák. A reményekből reménytelenségek. És a leszeggett áll belső vitája termékenyebb lehet, mint a felemelt mutatóujj ígéhirdetése. A nagy emigránsokat érzi közel. Rákóczit Rodostón, Kossuthot Turinban, Fábryt Stószon. Ám érdemes meggondolni. A nagy emigráns el is tévedhet; hiszékennyé is válhat; meg is merevedhet. Talán éppen ezen vitázik önmagával. El akarja kerülni a helyzete veszélyzónáit. Elmélkedik, nem mosolyog. De az elmélkedés ritkán reménytelen. A leszeggett állból könnyen lehet bölcs mosoly.

A kemény bot Horváth Imre kezében van. Ősz aggastyán a vedlett utcán. Kopott házak, repedt aszfalt, düledező kerítések. Az egyik fölött – ki tudja, miért – mintha szöges drót is lenne. Szinte hallani a kopogást. Ahogy a kemény bot a repedt aszfalton az aggastyán után lépeget. Nem diszharmonikus, de harmonikus az együttes. Belengi a leszegényedett világ mosolytalan harmóniája. Mert nem szomorú sem az utca, sem az aggastyán. Nem szomorú, csak mosolytalan. Az aszfalt repedései az arc ráncaira rímelnék. Kicsit kopottan. Mint a mellélkelt nyolcsoros négy keresztírné. A mozgás, a tevé-

kenység hiábavalóságáról kopognak. Ám éppen ebben közelítik Pilinszky vagy Nemes Nagy szintjét. A harmadik és a negyedik rímpár összecsengésében. A keresztre ácsolt kereszt és a keresztre feszítettnek hirdetett ítélet apokaliptikus víziójában.

A pipaszár Méliusz József ajkának sarkában feszül meg. Vagy talán pontosabban: a pipaszártól feszülnek meg az ajak sarkai. Nem tudom: nem pipáztam sohasem. De úgy érzem, az ajak sarkában – a pipától vagy nem a pipától – ott bujkál valami mosoly. Nem örömteli, nem is torz. Inkább a kettő között valami kaján vagy szomorú félmosoly. Nem ráfagyott a száj sarkára. Inkább csak felvillant rajta. És elkapta a művészileg elannyira éber kamera. Megjelent a lélek az arcon, és egyszerre átvilágított mindent. Amit aztán a szöveg magyarázott. Nem gúnyos csak, ironikus mosoly ez. És nem kifelé, de befelé irányul. Azaz önirónia. Az elégedetlenségnek és nyugtalanságnak a visszfénye. Hogy sok mindent szeretett volna megcsinálni, de nem tudta megcsinálni. Hogy még mindig szeretné, ám nem lehet. És ha lehetne, érdemes lenne? Művésznyugtalanság. Ami már önmaga ellen fordult.

A poros keménykalap Böződi György fején van. Lehet, nem is poros. De annak látszik. Mert ugyancsak megviselt. A kalap alatt hamiskás mosoly. Mintha valamelyest ironizálna a saját furcsaságán. Magyarázza is. Nem hóbort és nem Chaplin-paródia. Egyszerűen az unitárius teológusok akkori viselete. Hangsúlyozván külsőleg is az oxfordi rokonságot. Persze van itt fedetlen fő és széles karimájú szalmakalap is. Ezek illenek hozzá igazán. Főképpen a szalmakalap. Hiányzik is alóla a hamiskás mosoly. Az benne, ami. Vérbeli, faluról indult, plebejus értelmiségi. A falu nagyon fontos. De vigyázzunk. Diákként Brassai Sámuel, Bölöni Farkast, Kriza Jánost olvassa. Baumgarten-díjat Babits Mihálytól kap. Szárszón Szent-Györgyi Albert mellett ül. Erdélyt Móricz Zsigmondnak mutatja be. A *Térmést* Szabédi Lászlóval együtt csi-

nálja. Le kell írni: a népéhez hú magas értelmiségi.

A fehér ing Gáll Ernő szobájában világít be a sötétbe. A sötét háttérét könyvespolcok alkotják. A kihajtott hófehér ing a kompozíció közepén van. Egyrészt kontraszt a háttér tónusához. Másrészt megvilágítja a föléje hajló, gondterhelt arcot. Életszituáció rejlik benne és körülötte. Csak félve írom le. Korok homályába hozhat fényt a fehér anyag. Sötét múlt és gondokkal teli jövő között. Három kép. Arcok, könyvek, szöttesek. Ám a szöveg odahozza a képeket is, amik nincsenek jelen. Azok képei, akik ott maradtak, abban a pokolban, ahonnan a portré alanya visszajött. Magyarazzák az életét. A harmincas évek szellemi harcait. Hogy ne következzen be, ami bekövetkezett. A negyvenes-ötvenes évek eszméit. Hogy ne ismétlődessen meg, ami megismételhetetlen. Az arcon ott van minden, hófehér megvilágításban, amit a naplókából és kései tanulmányaiból oly jól ismerünk

Messzire Domokos Géza súlyosan lassú léptei vezetnek. Háta mögött a buka-resti sajtópalotával vagy csak éppen sejtetett fa ritka lombjaival. Ezeket szeretem a legjobban. Körül is tudom fantáziálni őket. Megy a Kriterion Könyvkiadó nagyszerű könyvsorozatainak új távlata felé. Megfontolt lassúsággal. Ahogy a szellemi alkotásokat igazán tervezni lehet. Vagy megy az RMDSZ új kivívható-kívándó lehetőségei felé. Ahogy a politikai eredményeket igazán megvalósítani lehet. Meg még a lehajtott fejű képet szeretem. Azt képzelem, Mikesre gondol. Akinek az életkorát már közelíti. Ő is megállt Bukarestben. Ha nem is alkotó évtizedekre. Neki az állandóság földje, ha sikerülnek alkotó tervei. Átmeneti állomás, ha nem sikerülnek. Nyújtotta kezét ő is a zágoni csillagok felé. Amit a nagy előd az „öröm hegyének” égboltjára odaálmódott.

A lemeztelenedett fákat Székely János gondolatai lengik körül. Mert az ő kalapja fölött vannak a téliesen fázós ágak. Közvetlenül az egykori századfordulónak ható favázás épület előtt. Alattuk cigarettázik az író. Nem komoran, csak ko-

molyan. Pedig általában mintha inkább derűs lenne. Így mutat egy kötetre a könyvespolcon. Mosolyogva áll közvetlenül a házfal előtt. És ül a könyvei között. Derűsebb, mint az írásaiban. *A nyugati hadtest közvetlenül* átélt, háború végi kamaszodisszeájában. Vagy a történelem etikai-esztétikai csapdáit bogozó drámáiban. Mondjuk, a *Caligula helytartójában*. Ám talán Heideggerrel többre ment. A nyelvben rejő lét rejtelmeinek felfejtésében. Lét és semmi ellentétes szimbiózisában. És a pontos felismerésben. A nagy német bölcsben a költőt kell keresni. Aki a szavakká varázsolt fogalmak nyelvi mágiájában közelíti a rejtelmek megoldását.

A mély ráncok az életutat Kányádi Sándor arcán jelentik. Ahogy húzzák a barázdát a szemtől bal felé, a fülhöz. És a szemtől lefelé, az ajkához és az állhoz. Az életen át tartó, elmélyült költői meditáció barázdái. Két portré is hordozza ezt. Amint a többi képet is keretezi. Ott van a Szamos-parton is. Amint a háta mögött – talán nem tévedek – a Fellegvárral messze néz a Sétatér felé. És ott van az Óvárban is. Amint a bal keze felől – talán nem tévedek – a Barátok templomával – messze néz a Malomárok felé. Érléli a Kántor Lászlónak írandó mesterszonettet. A légtornászok rettegést elrejtő bölcs mosolyáról. Az Isten csodás tetteről. Hogy fenn tartja még az emberi létet ezen a kihűlő csillagon. Amíg még „élnek” az elmélyült költői meditáció bölcs barázdává szélesült ráncai, hinni lehet: nincs is még a csodának vége.

Súlyos ellentmondásokba Bajor Andor magas homloka ütközik. Ez a homlok nehezen enged el. Ellentét feszül mind a négy képen. A magas fehér homlok és alatta a szemüveg vastag kerete között. Egyébként is furcsa arc. Mintha ismert elemekből „rakták volna össze”. Megismételhetetlenül egyszeri szerves egységgé. Egyedüli példánnyá. Ahogy klasszikussá váltan mondaná Kosztolányi. Csak két példát az „összerakott” elemekből. Egyszer a fiatal Szabó Lőrinc – a *Különbéke* előttről. Persze, a lázadó indulatok nélkül. Másszor a kései Tóth Árpád. A *Lélek*

től lélekig idejéből. Persze, a mély csüggedés nélkül. Az írásai is ilyenek. Mintha Swift igrámatlan szatírája lenne az indítás. Mintha Karinthy megismételhetetlen logikája lenne a megoldás. Így fordítja meg az előjeleket. Pártolja az üldözöttek helyett az üldözőket. Avatja végső boldogsággá a kurdok történelmi nyomorát.

Az örökölt lámpafény Kántor Lajos arcát fürdeti meg. Az apjától örökölt rézlámpából árad. Az apjától örökölt íróasztal mellett és könyvek között. Talán ennek a jóérzésétől mosolyog. Szinte az egyetlen a túlélők között, aki mosolyog. Persze lehet, hogy tévedek. Talán nem is a lámpa világítja az arcot. Hanem az ablakon jön a fény. Az íróasztalhoz meg a Mikes Kelemen utcai havas kertbe is. Ahol a kutyájával játszik. Derűs alkat lenne? Inkább erős alkat lehet. Mert sok körülötte a veszteség. Intézményben csak kettőt említek. A feltámadni most készülő Református Kollégiumot és a feltámadni nem engedett Bolyai Egyetemet. De él a sokáig szerkesztett *Korunk*. És szaporodnak a polcon a saját kötetek. Ezeknek szólhat az arcon a mosoly. A veszteségeknek szólhat a mosolyban is ott rejlő árnyék. Az utolsó mondat a fájdalomé. Lászlóffy Aladár a Házsongárdba költözött.

Gálfalvi György „örtornyából” nyíltott belülré a kilátás. Igaz, az őrtony eltűnt. Lebontotta a történelem. Az a történelem, ami korábban felépítette. Legfeljebb annak a történelemnek egy másik változata. Látszik is a képeken, hogy belülré irányult a megvilágítás. Mert ugyancsak sötét tónusúak. Sűrű lombok szűrik a külső fényt. Amiből csak tompán bontakoznak ki az arc kontúrjai. Pedig az arc jó lenne kontrasztosnak is. Mert ha nem is árad derű belőle, ott van rajta a feldolgozott konfliktusok bölcs megértéssé alakítottóságának kivívott békéje. Talán a Téka utcai kert gazdag vegetációjával való együttélés teszi. A természet és a lélek békéjének egységévé olvasztott eredménye. Azt hiszem, a humora segíti át a legtöbb konfliktuson. A fák árnyékának enyhülete. Meg a bölcs borozások a vendégváró nagy kert asztal körül. Ezek vezették a felis-

meréshez. Élni és átélni kellett volna. Nem túlélni és megúszni.

Egyed Péter kezében most nincs ott az eltört gesztenyeág. Amivel hátrafelé jelezni szokott. Hogy most éppen megfigyeli őket. Csak sétál vagy ül a prémes sapkájában. És mintha gyűjtené rajta a fehérre csillogó hópelyheket. Szomorkásan fürkésző az arca. Talán figyel: mikor kell felkapnia a kettétört ágat. Mindez a Sétátér főútján. Vagy valahol a tó körül. A fázósan magányos padokon. Amik valami fehér fényt jelentenek a borúsán félsötét környezetben. Nézik a hidegben kocsonyás vizet. Vagy mutatják a főúton az irányt a színház felderengő épülettömbje felé. Komor, mondhatni titokzatos táj. De nem a vidám gyermekjátékok titkairól lehet szó. Inkább a gonosz „felnőtt”-maffiák rejtelméről. Különösen ha hozzávesszük az állomásokat elárasztó labodarengetegeket és az emberalakat elnyelő meddőhányó keserű példázatait. Istenem! Mi is lehetett a Sétatérből.

A változó világ Visky András portréin kínál eleven támaszokat. Például amikor egy fatörzset ölel magához. És ezen az eleven, erős életen nyugtatja fehéren világító homlokát. De akkor is, amikor élettelen tárgyként csupán emberi környezetként lesz majdnem elevenné. Egy szinte omladozó falnak támaszkodva. Furcsa félböltívek alatt elhaladva. Kopott utcán lassan elsétálva. Itt a kompozíció egy párhuzammal erősíti meg a világítóan fehér homlokot. A nadrág a környezetben ugyancsak világítóan ható fehérségével a fát átölelő, indító fotótól eltekintve, így vitatkoznak a képek eleven életteliségükkel a tárgyi környezet mereven mozdulatlan szegényességével. Kopottan halott világ, ami ellen az élet fellázad. Ezt emeli mitikus-transzcendentális távlatá a marosvásárhelyi beszéd példázata, ami bevezeti a prófétikus hagyományt és az utolsó ítéletet az egykori diktatúra bukásának krónikájába.

A sötét rácsok árnyéka Tompa Gábor fehéren fénylő homlokára hull. Érdekes fotó. Széles-súlyos rácsok mögül néz kifelé a rendező bajszos-szakállas arca. A

képet nemcsak a fehér homlok és a fekete bajusz-szakáll kontrasztja jellemzi. Hanem a szabadságot jelentő művészarc és a rabságot jelentő vasrács kontrasztja is. Rossz sorsú nemzedékből származom. Ezért nem szabadulhatok a félelemtől. A homlokra hulló árnyék a szabad gondolatok rácsok mögé zárásának veszélyével fenyeget. Nem hessenti el a gyanút a többi fotó sem. Főként a furcsa hídon a vasrácsos tető alatt sétáló férfi képe nem. A vidéki város nemzetiségi színházából Európára szóló teátrumot csináló rendező-költő gondolataihoz az öt ars poetica értékű szonett visz közel. Köztük is a torz kor szégyenét lejegyző *Horatio vallomása*. És a változások földalatti zenéjére figyelő költészet lírai hittétele.

A kaján álarcok sok alakot Kovács András Ferenc portréin öltenek. Persze most is játszik. Így is illik. Vállalom a morbiditás határához közelítő megfogalmazást. Ő a legfiatalabb túlélő. A megéléshez már felnőtt. A túléléshez még fiatal. Maga elé mered egy kőasztal mellett. Elneveti magát egy mázas kancsó előtt. Félíg elbújik egy vékony fatörzs mögött. Beletemetkezik az *Utunk* magasra emelt lapjaiba. Megkomolyodva néz a kert elhalványodó távlataiba. A versei is ilyenek. Végig „kecskebucskázik” irodalmi korokon. Szent Ferenctől Balassi Bálintig. Ady Endrétől Szép Ernőig. Az igazi játéknak megfelelő komolysággal. Ahogy költői alakváltásaiban mindig is tette. Nostalgiaiával lágyítva az iróniát. Mosollyal enyhítve a komolyságot. Mígnem megér-

kezik a Téka mögötti kertbe. És gondolom, kortyint egyet a Gálfalviék, Irma és Gyurka borából.

Ennyit a harmincnégy fotóportré köré szervezett sorsképletekről. Azon belül is az engem legerősebben megérintett tizenöttről. Most az egész kompozíciót megérző, megszerkesztő, kivitelező fotóművészről, Kántor Lászlóról.

Volt egy víziója a túlélő történelmi korról és az azt túlélő erdélyi magyar írókról. A 20. században születettekről. 1906 és 1959 között. Akiket történelmi tanúságtévők avatott a kor. Úgy, hogy az arcukon tetten érni a sorsukat A túlélés örömét és terhet magukon hordozó lelküket. És a vizuális portré mellé odatenni a költői nyelv közegében megjelenő önvallomásukat. Ezért fogta meg a kamerát. És járta végig a történelmi-pszichológiai helyszíneket. Ebből született a könyv. Amely egyfelől fotóalbum, másfelől költői antológia. A két művészi közeg egymást felerősítő, dokumentáris és esztétikai egységében.

Meg kell mondanom: a *Túlélő képeket* odaszámítom a történelmi értékek megőrzésének fontos okmányai közé. Az „alapító okiratok” Herepei János könyvei. A Házsongárd régi sírköveiről és Kolozsvár történelmi helyrajzáról. Ezt folytatta húsz éve a mai Házsongárdról készült album. Lászlóffy Aladár és Kántor László közös munkája. Ezek mellé teszem most a *Túlélő képeket* is.

Poszler György